

ЕФЕКТИВНИ ИНТЕРВЕНЦИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИЯТА НА УЧЕНИЦИ ОТ V ДО VIII КЛАС

Цветелина Търпоманова¹, Петя Ангелова², Сема Юсеинова², Деря Мехмедова²

¹УС „Инспектор по общественото здраве“, Медицински колеж, Медицински университет - Варна

²Студенти, УС „Инспектор по общественото здраве“, Медицински колеж, Медицински университет - Варна

EFFECTIVE INTERVENTIONS FOR PREVENTION OF AGGRESSION AMONG 5TH - 8TH GRADE PUPILS

Tsvetelina Tarpomanova¹, Petya Angelova², Sema Juseinova², Derja Mehmedova²

¹Education sector „Public Health Inspector“, Medical College, Medical University of Varna

²Students, Education sector „Public Health Inspector“, Medical College, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Агресията в училище предизвиква основателно безпокойство в цялото общество.

Целта на настоящия обзор е да разгледа методологичната рамка в контекста на причините и факторите за възникване на агресивно поведение в училищната възраст и на тази база да предложи ефективни интервенции за превенция на агресията на ученици от V до VIII клас.

Разгледани са част от моделиращите фактори на агресивното поведение като теоретична основа на превантивните стратегии и ефективните интервенции. Предложени са някои техники за групова работа с учениците, както и отделни групови модули - групи за развитие на емоционална интелигентност у децата, групи за социално-психологически тренинг.

Представена е предложената от студентите-инспектори по общественото здраве идея за едновременни интервенции с ученици, родители и учители. Очаква се съвместните занимания да покажат значителна ефективност поради въвлечането на всички страни, имащи отношение както към възникването, така и към справянето с проблемно поведение в училищна възраст.

Ключови думи: агресия в училище, ефективни интервенции за превенция, емоционална интелигентност, социална интелигентност

ВЪВЕДЕНИЕ

Агресията в училище предизвиква основателно безпокойство в цялото общество. Когато един

ABSTRACT

Aggression in schools is a cause for reasonable worry in the entirety of society.

The aim of the current review is to depict the methodological framework in the context of causes and factors for the appearance of aggressive behavior in school age and based on that to propose effective interventions for prevention of the aggression among pupils from 5 to 8 school grade.

Part of the modeling factors for aggressive behavior are reviewed as a theoretical base for preventive strategies and effective interventions. Several techniques for group work with pupils are proposed as well as some separate group modules - groups for developing emotional intelligence in kids and groups for social-psychological training.

The proposed by the public health students idea about simultaneous interventions with pupils, parents and teachers is presented. It is expected that the common activities will show significant effect because of the involvement of all parties that are related both with the occurrence of and the coping with the problem behavior in school age.

Keywords: aggression in school, effective prevention interventions, emotional intelligence, social intelligence

проблем е обект на широк обществен интерес и засилено медийно внимание, обикновено налагането на ефективни интервенции за справяне с него се диктува, от една страна, от фрагменти-

раното обществено непрофесионално мнение, от друга - от наложени, но неработещи стереотипи и едва след това се стига до академично обосновани и базирани на доказателства интервенции.

Съществуват различни определения за понятието агресия. Според дефиницията на Бърковиц агресията е всяка форма на поведение, възнамеряващо да нарани някого физически или психически (10,11).

Във връзка с агресията се използват и други термини: гняв, враждебност, враждебно и деструктивно поведение (16).

Упражняването на тормоз се различава от останалите форми на агресивно поведение. То се характеризира с повтарящи се болезнени действия между връстници, при които съществува явно несъответствие на силите. Тормозът през последните години се оценява като често срещано явление. Проучвания сочат, че 13% от децата и младежите по време на учебната година в световен мащаб са били жертва на тормоз (12).

Директният тормоз (физическият) е по-често срещан сред момчета, а индиректният (чрез изолация и пренебрегване) е по-характерен за момичетата.

Колкото по-дълбоко вникваме в психиката и механизмите на човешката агресия, толкова повече би следвало да можем да влияем на поведението и да редуцираме агресивните прояви (5).

Целта на настоящия обзор е да разгледа методологичната рамка в контекста на причините и факторите за възникване на агресивно поведение в училищната възраст и на тази база да предложи ефективни интервенции за превенция на агресията на ученици от V до VIII клас.

МОДЕЛИРАЩИ ФАКТОРИ НА АГРЕСИВНОТО ПОВЕДЕНИЕ КАТО ОСНОВА НА ТЕОРЕТИЧНАТА РАМКА НА ПРЕВАНТИВНИТЕ СТРАТЕГИИ И ЕФЕКТИВНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ

Според фрустрационната теория агресивното поведение винаги предполага наличието на фрустрация (всяко условие, блокиращо достигането на целта) и обратно - съществуването на фрустрация винаги води към някаква форма на агресия (поведение, чиято цел е да разруши или отстрани фрустрата) (15). Фрустратите могат да бъдат: физически (напр. стена), биологически (болест), психологически (страх), социкултурни (норми и др.). Тази теория трябва да се има предвид, когато се оформят групи от учени-

ци за специфична работа с агресивно и проблемно поведение.

Теорията за социалното учене разглежда агресията като заучена форма на социално поведение. Чрез учене (моделиране, подражание, наблюдение на образци, възпитание) могат да бъдат получени и неагресивни отговори на фрустратите. Така могат да бъдат планирани интервенции, основани на обучение чрез възнаграждаване на желаното поведение.

Съществено значение за агресивното поведение при хората имат редица социални и културни аспекти като възпитанието, социалните норми и морала. Известни са редица закономерности: децата на възраст от 3 до 11 години демонстрират средно по девет агресивни акта в час. Около една трета от тях представляват непосредствени реакции на нападения от противоположната страна. Тази част остава една и съща в различните култури и се изменя само в зависимост от пола, като момчетата са по-агресивни от момичетата (има разлика и в мотивацията за агресията - момичетата стават по-агресивни, когато считат, че са морално оправдани). Във всички култури по-малките деца са по-агресивни от по-големите. В първите години от живота агресията се появява почти изключително в импулсивни пристъпи на упорство и в конфликти с връстниците (1,2,4).

Екологичният модел разглежда човека в контакт с обкръжаващата го среда. Взаимодействието с нея влияе на детската агресивност. Детето е разположено в центъра на системата с неговите индивидуални генетични особености и биография. Първият слой около него е микросистемата - родители, учители, връстници, приятели и др. Микросистемата постепенно се разширява с възрастта. Тя има най-непосредствен ефект върху детето и може да благоприятства склонността към агресия.

Следващият слой е мезосистемата. Тя се състои от непосредствените връзки и социални отношения в общността, в която е включено детето - училище, извънучилищни занимания, съседски връзки и др., много от които имат фрустрационен ефект.

Екзосистемата се отнася до социалната среда, която засяга детето, но не го включва в близки взаимоотношения, като здравната, образователната, икономическата и социалната политика в неговия квартал и град.

Макросистемата съдържа фактори като култура, норми и закони, свързани с насилието като допустим начин за разрешаване на конфликти-

те, с правата на родителите по отношение на децата, с господството на мъжа над жените и децата и т.н. (9,13,14).

Етиката и моралът са част от груповите норми на всяко човешко общество. Личността има право на собствен избор на поведение, но в контекста на съвместното съжителство, този избор трябва да бъде съобразен с писаните и неписаните правила на общността. Всеки избор е свързан със себеутвърждаване, но не в смисъла на налагане на собствената воля, а по-скоро разбираемо като изграждане на устойчиво отношение към своето и чуждото, без те да бъдат противопоставяни (7).

Правата, задълженията, етичните и моралните норми са в основата на всяко взаимодействие на детето с околната среда. По тези въпроси в училище (а и в семейството) понякога се подхожда формално. Например в началото на всяка учебна година учениците и техните родители биват запознавани с правилника за вътрешния ред на учебното заведение, но на практика нарушаването на този правилник не води до прилагане на разписаните в него санкции за съответното провинение - сигналът към подрастващите е недвусмислен.

Наличието/липсата на емоционална и социална интелигентност у децата може да бъде превантивен или съответно провокативен фактор за проява на агресивно поведение. Емоционалната интелигентност е дефинирана от Салоуей и Майер и включва способността да се наблюдават собствените емоции и емоциите на другите, както и възможността да се използва тази информация за насочването на мисленето и поведението (17).

Отношението към другия - развиване на умения за разбирането на неговите потребности, за вчувстването, което надрства възприятието и надмогва чисто физическото взаимоотношение, е обект на различни философски концепции (6).

Майер и Салоуей развиват 16-етапен модел на развитие на емоционалната интелигентност от детството до зрелостта. Той се състои от четири раздела: способността да се възприемат точно собствените емоции и тези на другите; способността да се използват емоции, за да се улесни мисленето; способността да се разбират емоционалните сигнали и способността емоциите да бъдат управлявани за постигане на конкретни цели (17).

Социалната интелигентност се свързва с уменията да се борава с обществените норми на културата и може да се определи още като теоретичен и практически интелект. Нейното ядро е спо-

собността за рационално и нравствено общуване с човека. Тя носи винаги и морален смисъл. Двете концепции (за социалната и за емоционалната интелигентност) са свързани и представляват компонентите на един и същ конструкт (8).

Други моделиращи агресивното поведение фактори са семейството, биологични и генетични особености, обуславящи повишена агресивна готовност и някои психични и поведенчески разстройства. Поради спецификата на тези фактори те не могат да се използват пряко в създаването на унифицирани интервенции за превенция и противодействие на агресивното поведение. Ако някои от описаните фактори са определящи за проява на проблемно поведение, децата и техните семейства се насочват към съответните специалисти (психолози и психиатри).

Разбира се, всички теоретични постановки на превантивни или корективни интервенции трябва да бъдат съобразени с особеностите на развитието на децата през различните етапи на училищната възраст и адаптирани към съответната възрастова група.

ЕФЕКТИВНИ ИНТЕРВЕНЦИИ НА УЧЕНИЦИ ОТ V ДО VIII КЛАС

Анализ на настоящата ситуация

През 2018-2019 г. съвместно със студенти от първи курс от специалност „Инспектор по обществено здраве“, бе проведено авторско изследване „Агресията в училище през погледа на учениците“. Целта бе да се проучи мнението на учениците за наличието на агресия в училище, за мерките, които се предприемат, и да се генерират предложения от самите учащи за справяне с проблема.

По отношение на училищните мерки във връзка с агресията очаквано на първо място е провеждането на лекции, семинари и анкети (33%). В разговорите с учениците стана ясно, че такива мероприятия се организират най-често веднъж годишно, рядко се провеждат в часа на класа. Следващите по честота мерки са наказанията, които са ситуативни - т.е. след конкретно действие на тормоз. Притеснителен е фактът, че според 17 % от учениците в техните училища не се прави нищо по отношения на агресивното поведение. Едва 5,7% са посочили училищния психолог като лице, което провежда интервенции във връзка с агресията. Не е висок и делът на учениците, които споделят, че в техните училища се организират епизодични обучения и тренинги във връзка с овладяване на агресивното поведение.

Това проучване доказва необходимостта от въвеждане на системни ефективни интервенции за справяне с агресията в училище. Най-голямо значение има провеждането на групова работа с учениците. Оптималният вариант би бил групите да се водят от психолози, арттерапевти и други външни специалисти.

Техники за групова работа

Предложените техники се базират на практически авторски опит при провеждането на групова работа с ученици в рамките на общинска програма „Учение без напрежение“. Предварителните психологически изследвания показваха, че повече от една трета от учениците са със завишена над допустимите безопасни за психическото здраве равнища на тревожност. Броят на децата с максимална тревожност и прояви на агресивност е от IV до VII клас.

В работата с ученици основно се използваха техники от креативните терапии, тъй като проективната методика дава възможност за непосредствен израз на детските преживявания, развива креативността у децата, позволява им по един спонтанен начин да опознаят собствената си личност, както и взаимоотношенията си със заобикалящия ги свят. Чрез създаване на изображения на своите емоции, мечти, страхове, желания те успяват да визуализират своята психична реалност.

По време на груповата работа бяха отработени някои основни човешки потребности: от сигурност, от принадлежност, от любов, от оценка и признание.

Разиграването на кратки етюди помага да се пресъздадат реални житейски ситуации, да се намери адекватно решение за конфликти, да се обогатят социалният опит и поведенческият репертоар на учениците.

Използването на арт- и театър- техники в груповата работа с ученици е подходяща за възрастовата група V-VIII клас. В този обзор ще разгледаме само някои видове групи и техники, които считаме за максимално ефективни при превенция на агресивното поведение.

Групи за развитие на емоционална интелигентност у децата

Тези групи могат да се организират веднъж месечно, като се редуват с други видове групова работа или се реализират като отделен модул.

Възможни са два подхода към развитието на емоционалния интелект - да се работи с него пряко или косвено (чрез изграждане на свързани качества). Върху формирането на емоционалния интелект влияе насърчаването на такива

личностни свойства като емоционалната устойчивост, положителното отношение към себе си, готовността да се види причината за случващите се събития у самия човек, а не в околните или в случайни фактори, както и емпатията (способност към съпреживяване).

Съществуват специално разработени програми за деца, при които в малка група децата се учат да преживяват различни емоции, да се сблъскват със своите преживявания и преживяванията на другите, заедно да търсят изход и да създават нещо ново и уникално. Такива групи помагат на децата да повишат своя емоционален интелект и да подобрят техните комуникативни навици (8,17).

При учениците от V до VIII клас би следвало да се задават теми, адаптирани за тяхната възраст и степен на психо-емоционално развитие. Най-общо тематично могат да се използват подгрупите от умения за емоционална интелигентност (от модела на Майер и Салоуей). Например от първия раздел - възприемане, преценяване и изразяване на емоцията - е възможно да се работи върху изграждане на способност да се идентифицира собствената емоция във физическите състояния, чувствата и мислите; способност да се идентифицират емоции в други хора чрез езика, външния вид и поведението; способност точно да се изразяват емоциите и нуждите, свързани с тези чувства; способност да се прави разлика между точни и неточни или честни и нечестни изрази на усещане (17).

Опорните точки от втория раздел - емоционално улесняване на мисленето, са следните: емоциите дават приоритет на мисленето, като насочват вниманието към важна информация; емоциите са достатъчно живи и достъпни, за да могат да бъдат генерирани като помощни средства за преценка и памет, когато се отнася до чувствата; емоционалните промени в настроението променят перспективата на индивида от оптимистично до песимистично и насърчават вземането под внимание на множество гледни точки; емоционалните състояния насърчават различни подходи към специфични проблеми - например щастие улеснява индуктивното мислене и творчеството (17).

Разбирането и анализът на емоциите, използването на емоционални знания се постига чрез развитие на следните способности: способност за назоваване на емоциите и разпознаване на връзката между самите думи и емоции като например връзката между харесването и любовта; способността да се интерпретират значенията, кои-

то изразяват емоциите по отношение на взаимоотношенията като това, че тъгата често съпътства загубата; способност да се разбират сложни чувства: едновременно чувство на любов и омраза или смесени като страхопочитанието, което е комбинация от страх и изненада; способност да се разпознават вероятните преходи между емоциите като например преминаването от гняв към удовлетворение или от гняв към срам (17).

Рефлексивното регулиране на емоциите за насърчаване на емоционалния и интелектуалния растеж включва в себе си овладяването на: способността човек да е отворен както към положителните, така и към отрицателните емоции; способността за рефлексивно свързване или откъсване от дадена емоция в зависимост от нейната преценена информативност или полезност; способността за рефлексивно наблюдение на емоциите по отношение на себе си и другите, както и разпознаването и регистрирането им; способността да се управляват емоциите, като се модифицират отрицателните и се насърчават положителните, без да се променя информацията, която те могат да предадат (17).

Пример за конкретно занимание е упражняване на емоционална саморефлексия и изразяване на емоциите. Целта е да се предостави на учениците възможност да изразят и сами да формулират личностово значими чувства или отношения, които са важна част от тяхната емоционална йерархия. Децата могат да опишат кой от близките/приятелите колко голямо място в сърцето им има заема и защо; остава ли място за тях самите. Ефективен е самият процес на формиране на чувствата или на търсенето на емоционално близки хора. Повечето от участниците всъщност за първи път в живота си започват да се ориентират какво точно обичат/ценят в близките си хора. Паралелно се утвърждава и атмосфера на доверие и психологическа сигурност в групата (3).

Като краен резултат е важно децата да овладеят способностите на емоционалния интелект, а именно: умението да контролират своите чувства така, че да не „прелеят“; способността съзнателно да влияят върху своите емоции; умението да определят чувствата си и да ги приемат такива, каквито са; способността да използват емоциите си за свое благо и за благо на околните; умението ефективно да общуват с другите хора, да намират общи точки на съприкосновение с тях; способността да разпознават и да признават чувствата на другите, да се представят на мястото на другия човек, да му съчувстват (17).

Групи за социално-психологически тренинг

Те могат да бъдат различни по отношение на съдържание и използвани техники. Такива примерни модули са разписани в проекти и програми за превенция на насилието в училище (3).

За прогимназиалния етап на обучение би трябвало да се планират регулярни занимания. Някои от тях могат да започнат с въвеждащо упражнение за релаксация и да продължат с игрови техники за активно двигателно освобождаване за намаляване на вътрешното напрежение на и между учениците в класа. След всяка групово работна следва анализ на груповата дейност/динамика. Най-общо се проследява и анализира как се организират децата, има ли лидерство, как са се почувствали по време на играта, дали са били спокойни или напрегнати.

Подобряването на комуникативните умения на учениците може да се постигне чрез групови тренинги, използващи проективни драматехники, като например разиграване на определена професия или представяне на филмови герои. Целта е да се развиват невербални комуникативни умения и да се разпознава невербалното поведение на другите. При анализа се дискутира как учениците успяват да изразят невербално чувствата, мислите и действията си, как успяват да разберат невербалните послания на другите, къде става изкривяването в невербалното общуване, какво им пречи да изразяват себе си и да разбират другите добре невербално, какво ги прави несигурни в невербалното общуване, какви изразни средства не им достигат, какви чувства изпитват, кога са се чувствали по подобен начин в реалния живот (3).

Интересни упражнения с помощта на психодраматичните техники са описани и за изграждане на умения за самопознание, интерперсонална перцепция и създаване на реалистичен Аз-образ. Едно от тях например е учениците да верифицират своите положителни и отрицателни качества и да ги предложат за купуване/продаване. Същото може да се разиграе и с приятни/неприятни преживявания. Специалистът (груповият водещ) наблюдава какво харесва на учениците в упражненията и какво не; какво искат да купят и да продадат; кои качества/преживявания се намират лесно и кои трудно; коя роля им харесва повече: на купувач или на продавач; как са се чувствали в двете роли; до каква степен са критични към себе си. Необходимо е да се избягва морализиране или дискусия само за положителните качества и преживявания (3).

За превенция на агресивното поведение от голямо значение са упражненията, които създават позитивна атмосфера, сътрудничество и сплотеност в групата. Целта е да се развие групова идентичност, принадлежност и взаимоотношения, да се създадат групова структура, норми, сътрудничество, активност и ангажираност в груповите задачи. Тук на практика се анализира груповата динамика - лидерство, съперничество и др. (3).

Един от най-важните и ефективни тренинги е този за редуциране на гнева и снижаване на мотивацията за проява на агресивно поведение. Целта е да се помогне на децата да разберат това, което се нарича „агресивно поведение”, собственото си агресивно поведение, както и агресивното поведение на някой друг. Анализът на груповата дейност отговаря на въпросите какво харесват и какво не харесват учениците в агресивния ученик/група; какво биха искали да променят в такъв ученик/група; познават ли ученик или група от ученици, които са агресивни; кога и как самите те проявяват агресия; как мислят, защо някои ученици стават агресивни (3).

Друг вариант е разиграването на ролите Агресор/Жертва, за да се премине през това преживяване. Анализира се как са се почувствали учениците по време на играта; какво харесват и какво не харесват в ролите на агресора и жертвата; било ли им е трудно да изиграят някоя от ролите; какво ги е затруднило; в коя роля са попадали по-често; могат ли да предложат алтернативно (неагресивно) развитие на ситуацията (3).

ИНОВАТИВНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ЕФЕКТИВНИ ИНТЕРВЕНЦИИ

В рамките на учебната дисциплина „Промоция на здраве в училище“ за студенти от специалност „Инспектори по обществен здраве“ ежегодно се обсъждат различни актуални проблеми. По темата за превенция на агресивното поведение в училище се работи в няколко последователни курса - от изследване на актуалната ситуация до предложения за конкретни действия.

От направените проучвания стана ясно, че обичайната практика е да се работи предимно с ученици (и то при наличие на проблемно поведение), по-малко с родители или учители. Друг проблем се явява липсата на успешна комуникация както между ученици и родители, така и между учители и родители при проява на агресия в училище. Ето защо идеята за едновременни интервенции с ученици, родители и учители, предложена от студентите - инспектори по обществен здраве, е иновативна. Общите зани-

мания могат да се организират веднъж месечно, в удобно за всички участници време. Изготвен е примерен тематичен план, като за някои специфичните теми могат да бъдат привлечени и външни специалисти.

Студентите предлагат на общите срещи да има обучителна част, дискусия, решаване на казуси, споделяне на опит. Методите за обучение, които могат да се използват, са изцяло интерактивни:

- Брейнсторминг (мозъчна атака) - вид интерактивен метод на обучение, който обикновено се изпълнява в групи. Процесът е подходящ за генериране на креативни мисли и идеи, ефективно използване на ума, за да се приема нова информация и да се решават различни проблеми. Помага на учениците да се сплотят и сработят.
- Метод „Мисли, раздели и сподели“ - представлява задаване на въпрос и разделяне учениците с родителите на групи. Дава им се достатъчно време да помислят и да стигнат до някакво заключение. Трябва всеки ученик, а след това и родител, да обясни заключението от негова гледна точка. Могат да се приложат различни вариации на процеса – например родителите да обясняват първи своето разбиране и заключение по въпроса, след което децата да обяснят и обобщат какво са разбрали.
- Неформална дискусия - при този интерактивен метод на преподаване учениците и родителите са разделени на групи, като всяка група трябва да обсъди една-единствена тема. Всеки участник (ученик и родител) трябва да се включи със собствена мисъл или идея, като се окуражават разговорите и колаборативното отношение между участниците в групата.
- Обсъждане на реален проблем - чрез ролеви игри се пресъздават реални ситуации. Фокусът е върху това как учениците да се научат да разрешават реални проблеми, които включват реални хора. За целта децата с родителите им могат да се разделят на малки групи. Един от членовете на групата описва/разиграва реален проблем. Цялата група се обединява около едно работещо решение.

Студентите инспектори считат за оптимално общите занимания да се провеждат по предварително изготвен график, например V клас - първи петък от месеца; VI клас - втори петък от месеца; респективно VII и VIII клас - трети и четвърти петък. Те предлагат и примерен тематичен план

за отделните занятия, адаптирани спрямо възрастовата група. Предвидено е през всяка следваща учебна година да се преговарят част от темите от предходната, както и да се допълва информацията по някои от тях.

Теми за V клас:

- Агресията (въведение) - обясняват се основните понятия - агресия (видове), насилие; причините за възникване на агресията (различните теории).
- Видове агресия - може да се разиграят ситуации с различните видове агресия. По този начин децата по-лесно ще ги разберат.
- Тормозът в училище. Същност. Фактори. Характеристика на агресор и жертва.
- Толерантност и как липсата ѝ създава агресори.
- Какво да правим, ако сме жертва на насилие?
- Проблем при общуване или асоциалните агресори.
- Психоактивни вещества при юношите. Употреба и злоупотреба.
- Причини за развитие на употребата на психоактивни вещества - може да се разгледат реални казуси.
- Агресията и ролята на родителя. Как родителят влияе на детето? Помощ на родителя, за да ограничи своето агресивно поведение край детето си.
- Как агресията се предизвиква в пубертета? Кое е новото в този период?

Теми за VI клас:

- Какво е агресия, нейното влияние върху поведението на подрастващите? (преговор от миналата година).
- Агресията и наркотичните вещества, които я предизвикват.
- Тютюнопушене. Пристрастяваме ли се, или не? Търсим ли помощ и от кого?
- Изграждане на доверие между родител и дете. Как да се научим да споделяме?
- Влиянието на родителския пример. Как създаваме агресори?
- Проблем при общуване или асоциалните агресори - продължение от миналата година
- Влияние на агресията върху нас и как да намалим моментите на фрустрация.
- Били ли сме свидетел на агресивно поведение? Как сме реагирали и казали ли сме на някого?

- Одобряваме ли агресивната реакция като наше поведение, когато сме били нападнати? Ако да, защо? Ако не, защо?
- Истории от реалността - ролеви игри.

Теми за VII клас:

- Преговор на темите от миналата година.
- Тормоз и агресия. Какво е общото между тях?
- Разпознаваме ли тормоза и как можем да докладваме за случаи на тормоз?
- Понякога съзнателно или не бихме могли да провокираме насилие. Как да избегнем подобни ситуации?
- Какви са преживяванията на извършителя и потърпевшия? Някои видове поведение като присмиването може да изглеждат като шега или игра, но обиждат и водят до негативни емоции у този, към когото са насочени и той се чувства унижен или заплашен.
- Какво е кибер тормоз и как да се предпазим?
- Как да помогнем на жертва на насилие?
- Кои са основните ценности, правила на поведение, които следва да спазваме?
- Как да прилагаме правилата на поведение върху нас и околните?
- Чувстваме ли се потиснати и агресивни, когато ни отхвърлят? Защо?

Теми за VIII клас:

- Преговор на темите за агресия, тормоз, тютюнопушене, психоактивни вещества.
- Психоактивни вещества - злоупотреба и зависимост.
- Фази на развитие на зависимото поведение.
- Поведенчески характеристики на употребяващите психоактивни вещества.
- Как зависимото поведение влияе на социалния живот?
- Алкохол. Как ни влияе алкохолът и може ли той да е причина за агресивно поведение?
- Жертви и насилници. Страх и как се проявява той? Страхът може ли да бъде изразен с агресия като защитна бариера?
- Пубертетът. Хормоните провокират ли агресия?
- Катарзис - ефективен или не? Дълготраен или не?
- Обобщение на всички засегнати теми. Проверка на учениците за получената информация - какво са разбрали, как ще се отнасят спрямо своите връстници. Могат ли да говорят свободно пред родителите си и обратното?

Студентите предвиждат някои от темите да се водят от специалисти. Дискусиите могат да се съчетават с ролеви игри и други креативни техники.

Включването на родителите заедно с децата във всички интервенции е изключително полезно за подобряване на комуникацията и избягването на недоразуменията и конфликтите между двете групи. Освен това родители и деца на практика се учат заедно, което би засилило така необходимата емоционална връзка между тях.

Учителят може да бъде модератор или когато групов водещ е друг специалист, да е участник в груповата дейност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Причините за агресията са комплексни, такъв трябва да бъде и подходът за справяне с този проблем. В училище не бива да се придобиват само знания и умения по отделни дисциплини, а знания за живота и умения за живеене - откриване на собствената идентичност, придобиване на емоционална компетентност, усещане за общност и взаимопомощ, способност за прошка и взаимодействие, научаване на варианти за конструктивно отреагиране на отрицателните емоции и др.

Съществуват доказани ефективни интервенции за превенция и справяне с агресивното поведение в училище. Те трябва да бъдат устойчиво прилагани и по възможност в тях да вземат участие различни специалисти.

Провеждането на съвместни интервенции с ученици, родители и учители е иновативно предложение, което се очаква да покаже значителна ефективност поради въвличането на всички страни, имащи отношение както към възникването, така и към справянето с проблемно поведение в училищна възраст.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева, Г.М. Социальная психология. Москва, 2003
2. Арънсън, Е., Човекът - „социално животно“, С. Наука и изкуство, 1984
3. Зографова Й, Христова А. Бакалова, Д. и сътр., Програма за превенция и интервенция на агресията и насилието в училище, финансирана от Министерството на образоването и науката по Договор № Д01-166/31.08.2018 г. и Договор № Д01-113/11.06.2019 г. с предмет: Програма за превенция (и интервенция) на агресията и насилието в училище, БАН, Институт

за изследване на населението и човека
София, 2020 file:///C:/Users/USER/Downloads/Programa_prevenciya_agresiya_uchilishte_130121.pdf

4. Лейенс, Ж. А. Фрончек Агресията като междуличностно явление. Групата и личността в социалната психология: 14 западноевропейски учени. София, 1990, 141-161.
5. Попов, Хр. Човешката агресия. Color Studio – София, 1999.
6. Славова, В. Етиката като философия на отговорността, изд. СТЕНО, Варна, 2014, с.21
7. Славова, В. Мястото на моралния избор в съвременното общество, Известия на Съюза на учените в България“, Секция „Хуманитарни науки“, 2015, 80-83.
8. Узунова, В., Социалните и емоционалните умения - предпоставка за пълноценно личностно развитие в средна училищна възраст, ДИПКУ-Ст.Загора, бр.4, 2016, DOI:10.15547/PF.2015.063 <https://www.dipku-sz.net/izdanie/307/socialnite-i-emocionalnite-umeniya-predpostavka-za-plnocenno-lichnostno-razvitiye-v>
9. Шибутани, Т. Социальная психология. Ростов на Дону, 1998
10. Berkowitz L. Aggression. Philadelphia, Temple University Press, 1993.
11. Berkowitz, L., Aggression: Its Causes, Consequences, and Control, McGraw-Hill, 1993
12. Craig et al., A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries, Int J Public Health. 2009 Sep; 54 Suppl 2:216-24. doi: 10.1007/s00038-009-5413-9
13. Birou, A. Vocabulaire pratique des sciences sociales. Paris., 1966
14. Bronfenbrenner, U. The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979
15. Dollard, J., L. Doob, N. Miller, et all. Frustration and Aggression. New Haven: Yale University Press, 1939.
16. Merriam-Webster, Aggression, Retrieved 10 January 2012
17. <https://www.eiacademy.bg/kakvo-e-ei/modeli-na-emotsionalna-inteligenost-mayer-i-salovey>

Адрес за кореспонденция:
доц. д-р Цветелина Търпоманова, д.м.
Медицински колеж- Варна, УС „ИОЗ“
бул. „Цар Освободител“ 84,
e-mail: dr_tarpomanova@abv.bg